

INGRIDA PAJEDAITĖ

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Antanina Sulistrovskytė-Sniadeckienė ir jos atvaizdai

Anotacija. Straipsnyje pristatomi trys naujai atributuoti įdėmesnio tyrėjų žvilgsnio dar nesulaukę vienos garsiausių XIX a. pirmosios pusės Lietuvos moterų Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės (Antonina z Sulistrowskich Śniadecka, 1805–1853) atvaizdai, saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Siekiant kuo išsamiau atskleisti šių kūrinių istoriją, daug dėmesio skiriama ir pačiai herojei, jos biografijai. Tyrimas atskleidė, kad anksčiau atvaizdai priklausė iškiliai XIX a. skulptorei Elenai Skirmantaitei-Skirmantienei (Helena Skirmuntówna-Skirmuntt, 1827–1874) ir jos palikuonims. Dviejų piešinių pieštuku autore laikytina ši kūrėja, o vieno siluetinio pomirtinio portreto, datuojamo 1853 metais, – nežinoma XIX a. siluetistė. XIX a. 2-ajame dešimtmetyje Jono Damelio (Jan Damel, 1780–1840) nutapyto portreto – vienintelio žinomo aliejinės tapybos technika sukurto A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdo – fragmento kopija, kurią eskiziškai pieštuku atliko E. Skirmantaitė-Skirmantienė, leidžia tikėtis, kad bus atpažintas bei identifikuotas ir pats originalas, jei tik jis išliko Antrojo pasaulinio karo sukuriuose.

Esminiai žodžiai: Antanina Sulistrovskytė-Sniadeckienė (Antonina Sulistrowska-Śniadecka); Elena Skirmantaitė-Skirmantienė (Helena Skirmuntówna-Skirmuntt); Jonas Damelis (Jan Damel); Vilnius; XIX a. Lietuvos dailė; portretas; siluetas.

Įvadas. Antanina Sulistrovskytė-Sniadeckienė (Antonina z Sulistrowskich Śniadecka, 1805–1853) – garsios Lietuvos bajorų Sulistrovskių giminės palikuonė, Vilniaus universiteto profesoriaus, žymaus biologo, chemiko, mediko ir publicisto Andriejaus Sniadeckio (Jędrzej Śniadecki, 1768–1838) marti, jo 4 vaikaičių motina, filantropė, politinėje byloje nuteista Lietuvos patriotė, amžininkų didžiai gerbiama ir mylima aukštuomenės dama. Didelę gyvenimo dalį A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė praleido Vilniuje: dar būdama paauglė, šiame mieste surado prieglobstį po staigios tėvo mirties, čia sutiko savo būsimąjį vyrą ir ištekėjo, aktyviai užsiėmė labdaringa veikla, buvo persekiojama Rusijos imperijos valdžios, įkalinta, čia ir mirė. Moters vardas giliai įsiviešėjo į vilniečių atmintį: plačiai pasklido legenda, kad jos iniciatyva 1830–1831 m. sukilimo dalyvio, kovotojo už demokratines vertybes Simono Konarskio (Szymon Konarski, 1808–1839) palaikai, nepagarbiai užkasti egzekucijos vietoje, prie Trakų užkardos Vilniuje (dabar Naujamiestis, Muitinės g.), buvo slaptai perlaidoti Vilniaus evangelikų reformatų kapinėse ant Tauro kalno [28, 77], o iš grandinių, kuriomis jis buvo sukaustytas, pagaminti žuvusiojo atminimą įprasminantys žiedai [7, 2; 28, 77]. Kitados itin ryškus, mitologizuotas moters paveikslas bėgant metams kiek nublanko, jos darbai buvo primiršti, tačiau dabar ji iš naujo atrandama¹, tyrėjų įvardijama viena „įdomiausių tos epochos moterų“ [3, 318].

¹ A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės biografijai pastarąjį dešimtmetį nemažai dėmesio skyrė lenkų istorikė Jolanta Sikorska-Kulesza. Jos surinkta bibliografija išspausdinta lenkų biografijų žodyne [19, 118]. Lietuvių autorių darbai, kuriuose minima A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė [1; 3; 4; 9; etc.], į šios tyrėjos sudarytą sąrašą neįtraukti.

Ši ryški asmenybė, o tiksliau – vienas iš nedaugelio identifiikuotų jos atvaizdų – sulaukė ir dailės istorikų dėmesio. Ypač vertinamas garsaus siluetinio portreto meistro, kompozitoriaus Stanislovo Moniuškos (Stanisław Moniuszko, 1819–1872) tėvo, Česlovo Moniuškos (Czesław Moniuszko, 1790–1870) iš juodo blizgaus popieriaus iškarpytas A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetas. Tado Adomonio žodžiais tariant, portretas žavi „[y]patinga moteriška elegancija...“, moters „...siluetą praturtina sudėtinga šukuosena, skrybėlaitė, bižuterija“ [1, 250]. Portretas laikomas vienu išraiškingiausių šio kūrėjo sukurtų tokio tipo atvaizdų². Siluetinis portretas, Lietuvoje, manoma, atsiradęs XVIII a. antroje pusėje, ypač išplito XIX amžiuje. Iš nedidelio formato popieriaus iškarpyti, ant kontrastingos spalvos pagrindo užklijuoti (kartais tiesiog piešti tušu ar tapyti) kilmingųjų, o ir labiau pasiturinčių miestiečių „šešėliniai“ profiliai puošdavo namų galerijas, būdavo laikomi šeimyniniuose albumuose arba dovanojami artimiesiems ir draugams. Deja, iki šių dienų išliko labai nedaug tokio pobūdžio kūrinių [13, 205; 3, 318]. Įdomu, kad A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės ikonografijoje minėtasis siluetinis portretas nėra vienintelis. Dar vienas A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetas saugomas Adomo Mickevičiaus literatūros muziejuje Varšuvoje, garsaus Vilniaus gydytojo Donato Reikovskio (Donat Reykowski, 1814–1892) atminimų albume³. Atvaizdo autoriaus tapatybė nenustatyta.

Be abejo, būta ir kitomis technikomis sukurtų A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdų. Lenkų kultūros istoriko, dvarų istorijos tyrėjo Romano Aftanazy'o žiniomis, prieš Antrąjį pasaulinį karą Moladavos dvaro – tuometės bajorų Skirmantų rezidencijos – valgomajame kabėjo XIX a. pirmame ketvirtyje, manoma, Imperatoriškojo Vilniaus universiteto auklėtinio, dailininko Jono Damelio (Jan Damel, 1780–1840) nutapytas „didelis trijų vaikų“ [2, 86], t. y. Antaninos, jos jaunesniosios sesers ir brolio portretas. Deja, per suirutę, kilusią po sovietų kariuomenės invazijos 1939 m. rugsėjį, tragiškai žuvus dvaro savininkui, poetui ir muzikui Henriku Skirmantui (Henryk Skirmuntt, 1868–1939), portretas su visomis kitomis vertybėmis dingo be žinios [2, 82, 89]. Ar buvo sukurta daugiau A. Sulistrovskytės-Sniadeckienę įamžinusių paveikslų, nėra žinoma.

Šio straipsnio tikslas – pristatyti tris įdėmesnio tyrėjų žvilgsnio dar nesulaukusius A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdus, kurie saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje, „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcijoje“ (F320). Kartu tai puiki proga nuodugniau pažvelgti ir į A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės biografiją.

Gyvenimo kelias. Antanina gimė 1805 m. Liubičiaus (Lubicz) herbo bajoro, būsimąjo Užnerio apskrities (1805–1808) ir Vilniaus gubernijos (1809–1813) bajorų maršalo, Minsko civilinio gubernatoriaus (1816–1818) Kazimiero Sulistrovskio (Kazimierz Sulistrowski, 1778–1818) ir Karolinos Abramavičiūtės-Sulistrovskienės (Karolina z Abramowiczów Sulistrowska, 1784–1849) šeimoje, labiausiai tikėtina, Šemetavoje, tėvoniniame Sulistrovskių dvare Vilniaus gubernijoje, Užnerio apskrityje (dabar – Baltarusija). Pirmąją tėvai pakrikštijo jos senelės, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo raštininko, Tado Kosciuškos sukilimo (1794) dalyvio Aloyzo Sulistrovskio (Alojzy Sulistrowski, apie 1739–1795) našlės, Antaninos Oskerkaitės-Sulistrovskienės (Antonina z Oskierków Sulistrowska) vardu. Po metų šeimoje gimė antroji duktė – Konstancija, vėliau – Skirmantienė (Konstancja z Sulistrowskich Skirmunttowa, 1806–1845), o dar po vienerių – sūnus Aleksandras (Aleksander Sulistrowski, 1807–1872).

2 Iš septynių žinomų Česlovo Moniuškos portretų (Vilanuvo galerija, Lenkija), be A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės silueto, T. Adomonis išskiria autoportretą [1, 250].

3 Plačiau apie albumą ir ketvirtame jo lape, verso pusėje, esantį A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetą žr.: [12, 172–175, nr. 301].

Antaninos su seserimi ir broliu vaikystę temdė šešėliai: jų motina turėjo psichikos sutrikimų ir didesnę laiko dalį leisdavo atskirai nuo vaikų. Ligą, kaip paaiškėjo vėliau, paveldėjo ir Antaninos brolis Aleksandras: nuo 1830 m. iki mirties jis buvo izoliuotas Pinos „silpnapročių institute“, Saksonijoje [4, 287; 19, 117]. Šeimos nelaimės tuo nesibaigė. 1818 m. rugpjūčio 12 d. Pinske, vizituodamas provincijos įstaigas, manoma, apsinuodijęs maistu, staiga mirė Kazimieras Sulistrovskis [4, 284]. Vyruui tuomet buvo vos keturiasdešimt metų, o vyriausiajai jo dukrai Antaninai – trylika. Laimė, apdairiai dar 1815 m. birželio 1 d. K. Sulistrovskis surašė testamentą, kurio vykdytojais ir savo šeimos globėjais paskyrė gimines: žmonos brolių, Vilniaus apskrities bajorų maršalą Mikalojų Abramavičių (Mikołaj Abramowicz, 1788–1835), Užnerio apskrities žemės ribų teismo pirmininką Danielį Bučinskį (Daniel Buczyński) ir teisininką, buvusį Trakų apskrities bajorų vadovą Mykolą Juozapą Römerį (Michał Józef Römer, 1778–1853). D. Bučinskis apsiėmė prižiūrėti mirusio žemvaldžio dvarų valdymą, M. J. Römeris pasižadėjo teikti visokeriopą teisinę pagalbą, tvarkyti dokumentus, M. Abramavičius ėmėsi atsakomybės už našlaičių kasdienių poreikių tenkinimą, auklėjimą ir lavinimą [4, 285–286]. Globėjų nuomone, vaikai buvo „pakankamai suaugę, kad viską suprastų“, todėl nuspręsta, prieš imantis tolimesnių veiksmų, atsižvelgti į jų pageidavimus, atsiklausti, ar norės gyventi ir mokytis Vilniuje [4, 287]. Kuriam laikui našlaičiai buvo išsiųsti į Čiurlionių dvarą Užnerio apskrityje pasisvečiuoti pas senelę Antaniną. Baigiantis metams, Aleksandras išvyko į pijorų mokyklą Varšuvoje, o abi seserys rado prieglobstį dėdės M. Abramavičiaus šeimoje [4, 287–288; 19, 117]. Šiltuoju metų laiku gyveno Varnionių dvare, Vilniaus apskrityje (po vyro mirties čia apsisotojo ir mergaičių motina), o žiema, kaip ir dauguma šio krašto bajorų su savo atžalomis, dažniausiai leisdavo Vilniuje. Seserys, kaip tuo metu buvo įprasta žemvaldžių šeimose, auklėtos ir lavintos namuose. Jau po metų kitų Sulistrovskytėms atsivėrė garsiausių Vilniaus elito namų durys, ir jos entuziastingai pasinėrė į aukštuomenės pramogų sūkurį. Memuaristė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė (Gabriela Günther von Hildesheim Puzynina, 1815–1869), kuriai ne kartą teko susitikti su Antanina pokyliuose, karnaluose, piešia tokį jos portretą: „...panelė Antanina Sulistrovskytė, smulkaus, bet įsimenančio veidelio, [...] slėpdama mažutę kojelę po ilgesne nei kitų suknele, visada šoko nuleistomis akimis, lyg verčiama, ir tuo labai skyrėsi nuo mano sesers, kurią šokis visada pradžiugindavo“ [8, 163]. Atsiminimų autorė užfiksavo ir dar vieną su jaunąja Antanina susijusį nutikimą Miulerių namuose Vilniuje 1821 metais:

„Kartą buvome pažadintos naktį, nes įnešė apalpusią panelę balta baline suknia, ir ją, išblyškusią, su gėlių vainiku ant galvos ir gražią tarsi angelas, mūsų tarnai gaivino, o atsipeikėjusi ji iškviesto daktaro paklausė: „Ar galėsiu dalyvauti rytdienos baliuje?..“ Ta apalpusi šokėja buvo Antanina Sulistrovskytė, o ją gydantis daktaras – Andriejus Sniadeckis, kuriam tuo metu ir į galvą neatėjo, kad gražioji pacientė po kokių aštuonerių metų taps jo marti“ [8, 59–60].

Antanina susibičiuliavo su profesoriaus A. Sniadeckio dukterimis Liudvika (Ludwika Śniadecka, 1802–1866) ir Sofija (Zofia ze Śniadeckich Balińska, 1798–1880), o praėjus keleriems metams, sužavėjo iš užsienio grįžusį jo vienintelį sūnų Juozapą (Józef Konstanty Śniadecki, 1799–1859) [6, 140; 8, 163–164; 9, 47–48]. 1829 m. birželio 30 d. jiedu susituokė. Nors abu jaunieji buvo Vilniaus Šv. Jonų parapijos nariai, santuokos ceremonija įvyko ne Šv. Jonų, o Šv. Kotrynos bažnyčioje⁴: 23 metų amžiaus Antaniną ir penkeriais metais vyresnį jos išrinktąjį sutuokė Vilniaus vyskupas sufraganas nominatas, Vilniaus vyskupijos administratorius Andriejus Benediktas Klungevičius (Jędrzej Benedykt Kłagiewicz, 1767–1841). Santuokos liudytojais buvo nuotakos dėdė ir globėjas M. Abramavičius, jaunojo dėdė, astronomas, matematikas, filo-

4 Anaiptol ne Šv. Jonų bažnyčioje, kaip teigia J. Sikorska-Kulesza ir M. Getka-Kenig. Šie tyrėjai neteisingai nurodo ir santuokos datą – birželio 29 d. [6, 140; 19, 117].

sofas, 1807–1815 m. Vilniaus universiteto rektorius Jonas Śniadecki (Jan Śniadecki, 1756–1830), Vilniaus istoriografas, publicistas, jaunojo sesers Sofijos vyras Mykolas Balinskis (Michał Baliński, 1794–1864) [25, lap. 52r, nr. 41]. Jau vien minėtų asmenybių pavardės, aukšto rango dvasininko dalyvavimas rodo, kad vestuvės buvo didelės svarbos įvykis Vilniaus aukštuomenės gyvenime.

1830 m. Antanina susilaukė pirmagimio. Pagerbdama savo tėvą, jį pakrikštijo Kazimiero Juozapo Viktoro (Kazimierz Józef Wiktor Śniadecki, 1830–1890) vardais. Šeimos idilė truko neilgai. Per šalį nusirito neramumų banga, ir prasidėjo 1830–1831 m. sukilimas. J. Śniadecki prisijungė prie sukilėlių [6, 140]. Šiuo sudėtingu laikotarpiu Antanina vėl pasijuto besilaukianti ir, kaip pažymi amžininkai, pasižadėjo tuo atveju, jeigu gimtų sūnus, jį pavadinti Lietuvoje labiausiai pasižymėjusio kovotojo vardu [7, 1; 8, 214]. Toks, jos nuomone, buvo generolas Henrykas Dembiński (1791–1864), taigi 1832 m. gimusį sūnų Śniadeckiai pakrikštijo Henriku Aloyzu Antanu (Henryk Alojzy Antoni Śniadecki, 1832–1856). Po sukilimo pralaimėjimo prasidėjus represijoms, Antanina drauge su kitomis patriotiškai nusiteikusiomis, krikščioniškas vertybes puoselėjusiomis moterimis teikė pagalbą įkalintiems ir nuteistiems ištremti sukilėliams: parūpindavo jiems maisto, drabužių ir lėšų kelionei į tremties vietas, rėmė nukentėjusiųjų šeimas [7, 1]. Laimė, jos vyras represijų išvengė. Ėmė ūkininkauti tėvo Baltupių dvare, Ašmenos apskrityje, buvo gerbiamas vietos žemvaldžių. 1834 ir 1838 m. Śniadeckių šeimoje gimė dar du sūnūs: Andriejus Pranciškus Aleksandras (Andrzej Franciszek Aleksander Śniadecki, 1834–1893) ir Juozapas Konstantinas (Józef Konstanty Śniadecki, 1838–1892) [6, 140]. Užaugę jie puoselės tėvų įskiepytas vertybes ir kovos prieš imperinę valdžią 1863–1864 m. sukilime.

Gana ramaus šeimyninio gyvenimo tėkmę sudrumstė žinia apie Andriejaus Śniadeckio mirtį (iš šio pasaulio profesorius iškeliavo 1838 m. gegužės 11 d.) ir po S. Konarskio bei kitų slaptųjų organizacijų dalyvių areštų prasidėję įvykiai. Antanina, kuri jau ir „anksčiau simpatizavo ir padėdavo“ [7, 2] policijos akiratyje atsidūrusiems asmenims, dabar taip pat neliko nuošalyje: esant galimybei, stengėsi suimtuosius aplankyti, palaikyti, parūpindavo drabužių ir pinigų. Norėdama padėti į Rusijos imperijos gilumą tremiamiems nuteistiesiems, pardavė savo brangenybes, o už jas gautas lėšas, kaip ir vyro jai į Vilnių atsiųstus pinigus apdarams įsigyti, paaukojo nelaimingiems tėvynainiams. Amžininkams toks jos poelgis ir po to sekę veiksmai darė stiprų įspūdį. „Nuo to laiko, – rašo A. Gilleris, – niekas jos nematė prašmatniai apsirengusios, deimantai ir auksas niekada ant jos kaktos nebespindėjo. Rengėsi kukliai, visuomet vilkėjo juodos arba pilkos spalvos sukneles, tarsi gedulą dėl prarastos tėvynės, o pinigus, kuriuos taip kukliai gyvendama sutaupydavo, skirdavo visuomenės reikmėms ir vargšų ašaroms nušluostyti“ [7, 2]. Paprastos tamsios suknelės dėvėjimas kaip tylaus protesto, simbolinio pasipriešinimo imperinei valdžiai išraiška jau netrukus, 1863–1864 m. sukilimo išvakarėse ir po jo numalšinimo, įgaus nacionalinio gedulo mastą. Šiam kilmingojo luomo moterų judėjimui suvaldyti imperinė valdžia bus priversta imtis griežtų draudimų ir baudų⁵.

1839 m. vasario 15/27 dieną, kai minios vilniečių plūdo prie Trakų užkardos, kur S. Konarskiui turėjo būti įvykdyta mirties bausmė sušaudant, Antanina, negalėdama žiūrėti į tokį susidorojimą, nusprendė neiti į egzekucijos vietą, kelias valandas karštai meldėsi bažnyčioje [7, 2]. Pasimeldusi už velionio sielą, iškėlė didelio kitų moterų palaikymo sulaukusią idėją jo kapą išpuošti gėlėmis. Tų pačių metų rugsėjį organizavo S. Konarskio palaikų perlaidojimą, spėjama, Vilniaus evangelikų reformatų kapinėse [28, 77].

A. Sulistrovskytės-Śniadeckienės laikysena represuotųjų atžvilgiu nepraslydo imperinei valdžiai pro akis, ir jau netrukus imtasi veiksmų prieš ją pačią. Moteris buvo suimta, kuri lai-

5 Plačiau apie moteris juodais drabužiais žr. Jolitos Mulevičiūtės studijoje [15, 163–167].

ką laikyta namų arešte, vėliau uždaryta į vienutę be galimybės pasimatyti su artimaisiais. Tiesa, turėjo tarnaitę, su kuria galėdavo persimesti vienu kitu žodžiu. Suimtoji buvo tardoma naktimis, taikant psichologinio poveikio priemones, norėta ją pažeminti, palaužti, išgauti ne tik ją, bet ir kitus kompromituojančios informacijos [7, 2–3]. Miego trūkumas, izoliacija, nuolatinė įtampa, nerimas dėl ateities pakirto moters sveikatą. A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė buvo kaltinama turėjusi kontaktų su nuteistaisiais ir dalijusi studentams bei rusų karininkams sidabro žiedus su išgraviruota Apvaizdos akimi ir įrašu „Miasto Wilno 1839“, taip pat tuo, kad esą pasivadynusi *Jeanne d'Arc* slapyvardžiu veikė slaptoje demokratinėje draugijoje „L'Humanité“ (Žmonija), kuri siekė pakeisti santvarką bei atkurti Lenkijos ir Lietuvos valstybę [19, 118]. Norėdama apsiginti, A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė tardytojus mėgino įtikinti, kad jai kartais pasireiškia psichikos sutrikimai, todėl esą nežinanti, ką daranti, o žiedai neva skirti ne S. Konarskiui, o neseniai mirusiam A. Sniadeckiui atminti [29, 1214, 1216]. Visgi suklaidinti Tardymo komisijos moteriai nepavyko. Karo teismo nutartimi A. Sulistrovskytei-Sniadeckienei buvo skirta 5 metų laisvės atėmimo bausmė, kurią ji turėjo atlikti moterų vienuolyne, o pasibaigus šiam laikui, privalėjo gyventi namuose, prižiūrima policijos [5, 170]. Nuosprendį 1842 m. sausio 6 d. patvirtino Rusijos imperatoriaus vietininkas Lenkijos karalystėje Ivanas Paskevičius (Иван Фёдорович Паскевич, 1782–1856) [19, 118]. A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė įkalinta seserų benediktinių vienuolyne Vilniuje. Apie nuteistą ir jai skirtą bausmę 1842 m. vasario 21 d. vienuolyno vyresniajai Felicijai Teresei Zablockytei (Felicjana Teresa Zabłocka, 1779–1848) pranešė Vilniaus vyskupijos administratorius Jonas Civinskis (Jan Cywiński, 1772–1846) [5, 170]. Iš vyskupo susirašinėjimo su abate matyti, kad jis jautė prielankumą nuteistajai. Antai 1842 m. rugpjūčio 15 d. vyskupas, gavęs Vilniaus karinio gubernatoriaus sutikimą, bet dar nesulaukęs oficialaus civilinio gubernatoriaus rašto, nurodė vienuolyno vyresniajai sudaryti sąlygas A. Sulistrovskytei-Sniadeckienei, lydimai policininko, kartą per savaitę išvykti ekipažu į užmiestį, nes tai rekomendavo jos gydytojai. Civilinio gubernatoriaus leidimas rengti tokias išvykas (tiesa, jau ne vieną, o dukart per savaitę) buvo gautas tik po trijų dienų. O tų pačių metų rugsėjo 1 d. policeisteris raportavo vyskupui, kad ponija Sniadeckienė beveik kasdien važinėjasi po miestą be jokios priežiūros [5, 170–171]. Moters pasirodymas viešumoje policijai kėlė rūpesčių, nes jos ekipažą atpažinę vilniečiai imdavo būriuotis, įvairiais būdais stengdavosi parodyti jai pagarbą, atjautą ir palaikymą.

1843 m. balandžio 21 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I suteikė A. Sulistrovskytei-Sniadeckienei malonę [19, 118]. Po keturių dienų, balandžio 25-ąją, benediktinių vienuolyno vyresnioji gavo vyskupo leidimą moterį išleisti namo [5, 171]. Taigi A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė vienuolyne praleido kiek daugiau nei metus – apie ketvirtadalį teismo skirto termino. Moters išlaisvinimu visą tą laiką rūpinosi jos situoktinis ir sesuo Konstancija su vyru Aleksandru Skirmantu (Aleksander Skirmunt, 1798–1870) – įtakingu žemvaldžiu ir pramonininku. Siekiant norimo rezultato, daug lėmė A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės artimųjų ryšiai ir autoritetas. Nesibodėta net ir duoti kyšių: pavyzdžiui, K. Sulistrovskytė-Skirmantienė už tarpininkavimą taip atsidėjo Vilniaus generalgubernatoriaus Fiodoro Mirkovičiaus (Фёдор Яковлевич Миркович, 1789–1866) žmonai Marijai Amalijai (Мария Амалия Миркович, ур. Бодиско 1799–1857) [7, 3].

Apie A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės gyvenimą išėjus į laisvę A. Gilleris rašė: „Po šitiekos išmėginimų ir kančių ne tokio stipraus charakterio asmenybė būtų išsigandusi, iš baimės pasidavusi ir užsisklendusį savyje. Tačiau Sniadeckienė, apdovanota aukštesniu protu, ir vėlesniais metais ėjo tuo pačiu dorybės ir pasiaukojimo keliu, kaip ir anksčiau darbavosi vargšų ir engiamųjų labui“ [7, 3]. O likimas ir toliau siuntė moteriai išbandymus. 1845 m. mirė jos vienintelė sesuo Konstancija. 1849-aisiais ji palaidojo ir motiną. Netrukus, kad ir kaip nenorėdama, A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė buvo priversta išleisti sūnų Henriką į tarnybą Rusijos kariuome-

nėje [7, 3]. Susirūpinimą ėmė kelti blogėjanti jos pačios sveikata. Pralaimėjusi kovą su onkologine liga, 1853 m. kovo 18/30 d. Vilniuje A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė atsisveikino su šiuo pasauliu. Jai buvo tik keturiasdešimt septyneri [23, lap. 95r, nr. 51]. 1856 m. paskui ją į amžinybę iškeliavo sūnus Henrikas, o 1858 m. gruodžio 23 d. (pagal naująjį kalendorių tai buvo 1859-ųjų sausio 4 d.) – ir vyras [24, lap. 50v, nr. 257]. A. Sulistrovskytė-Sniadeckienė palaidota Vilniaus Rasų kapinėse. Po kurio laiko jos palaikai pervežti į Sniadeckių koplyčią Baltupių dvarui priklausiusio Garadnykų (kitai – Ogorodnikų, lenkų k. – Horodniki) kaimo kapinaitėse [19, 118; 9, 48]. Ketinta ten pastatyti antkapinį paminklą. XIX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje vienas iškiliausių to meto lenkų skulptorių Władysławas Oleszczyński (1807–1866) sukūrė gipsinį antkapio modelį, pagal kurį netrukus turėjo būti išlietas bronzinis paminklas. Trumpas gipsinės paminklo versijos aprašymas su reprodukcija (raižė G. Röber) 1860 m. išspausdintas iliustruotame Varšuvos savaitraštyje *Tygodnik ilustrowany* [10, 333–334]. Iš šios publikacijos žinome, kad ant A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės kapo turėjo iškilti angelo, dešine ranka rodančio į už jo esantį kryžių, o kairėje, į priekį ištiestoje, rankoje laikančio nevystančių gėlių vainiką – šlovės ir nemirtingumo simbolį, figūra. Tuo tarpu Vilniuje, Šv. Kotrynos bažnyčioje, bičiuliai įrengė A. Sulistrovskytei-Sniadeckienei skirtą memorialinę lentą [19, 118; 27, 135–136].

Trijų A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdų istorija. LMAVB Rankraščių skyriuje esančių A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdų istorija ne mažiau intriguojanti, nei moters biografija. Visą sovietmetį, iki pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, apie jų egzistavimą niekas nežinojo. 1990 m. kovą jie pateko į dailėtyrininko Vlado Drėmos ir jo dukters, grafikos restauratorės, Gražinos Drėmaitės rankas⁶. Tuo metu šie specialistai tvarkė ir aprašinėjo Bibliotekos saugyklose nuo Antrojo pasaulinio karo laikų gulėjusius, įvairioms privačioms kolekcijoms ir viešiesiems rinkiniams anksčiau priklausiusius dailės kūrinius, kurie dabar sudaro „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekciją“ (F320)⁷. A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdų tąsyk specialistams nepavyko tiksliai atributuoti. Vienas jų iki šiol Bibliotekoje saugotas kaip nenustatyto XIX a. dailininko pieštuku ant kalkės atlikta J. Damelio tapyto nežinomos moters portreto kopija (F320-726) [20, lap. 1r]. Portretuojamosios tapatybė atskleista iššifravus po atvaizdu, dešiniajame apatiniame kalkės kampe esantį sunkiai įskaitomą itin smulkia rašysena lenkų kalba pieštuku surašytą 5 eilučių tekstą: „Pauza z obrazu Damela przedst. portreta familijne Sulistrowskich | znajdujacego się obecnie w Mołodowie. Gruppa [sic!] w tańcu dzieci[nnym?]. Dwie siostry | okrążają wieńcem brata. – I są – Antonina – później Sniadecka – Konstancja – później Skirmunttowa | i Alexander – później obłąkany. – Owo ta pauza z Antoniny – i jedyny autentyczny portret tej | znakomitej ze znakomitych – Pani.“ („Atvaizdas iš Damelio paveikslo, vaizduojančio Sulistrovskių šeimą, šiuo metu esančio Moladavoje. Šokančių vaikų grupė. Dvi seserys eina ratu aplink brolių. Ir [tai] yra: Antanina (vėliau Sniadeckienė), Konstancija (vėliau Skirmantienė) ir Aleksandras (vėliau pamišęs). Štai šis atvaizdas – Antaninos, ir tai vienintelis autentiškas vienos žymiausių moterų portretas.“)

Tekste minimas paveikslas sietinas su J. Damelio sukurtu, prieš Antrąjį pasaulinį karą bajorų Skirmantų Moladavos dvare saugotu Antaninos, Konstancijos ir Aleksandro Sulistrovskių portretu, apie kurį jau buvo užsiminta šio straipsnio pradžioje. Sentimentalaus klasicizmo manierai priskirtino paveikslo kompozicija, perteikianti nerūpestingą vaikų šokį, leistų spėti, kad jis buvo sukurtas dar iki jų tėvo mirties – labiausiai tikėtina 1816–1818 m., kai K. Sulistrovskis

6 Po atvaizdų aprašais nurodoma, kad juos 1990 m. kovo 2, 15 d. atributavo ir aprašė Vladas Drėma, tačiau formuliarai užpildyti ne dailėtyrininko, bet jam talkinusios dukters Gražinos Drėmaitės ranka.

7 Plačiau apie kolekciją žr. Ingridos Pajedaitės straipsnyje [18, 82–94].

Elena Skirmantaitė-Skirmantienė pagal Joną Damelį.
Antanina Sulistrovskytė-Sniadeckienė. XIX a. vidurys. Kalkė, pieštukas.
LMAVB RS, F320-726, lap. 1r.

ėjo Minsko gubernijos civilinio gubernatoriaus pareigas. Šiai prielaidai neprieštarauja ir J. Damelio biografijos faktai. Yra žinoma, kad maždaug nuo 1816 iki 1820 m. vasaros, kai dailininkas buvo nuteistas vadinamojoje brolių Ceizikų pinigų klastojimo byloje ir ištremtas į Tobolską, jis gyveno Minske ir vykdė masonų ložės „Šiaurės fakelas“ („Pochodnia Pólnocna“) bei stambių krašto žemvaldžių užsakymus [14, 106]. Paveikslas veikiausiai buvo skirtas prabanga garsėjusios Šemetavos rezidencijos interjerui papuošti, o vėliau, K. Sulistrovskytei ištekėjus už A. Skirmanto, pervežtas į jiems priklausiusį Moladavos dvarą, kur jo fragmentą ir nusikopijavo aptariamo piešinio autorius.

Piešinio fizinė būklė gera. Kalkė (matmenys: 43,2 x 26,3 cm) impregnuota, pageltusi, jos kraštuose likę nedidelių baltų, impregnanto nepaveiktų plotų. Kalkės viduryje matyti horizontali lenkimo linija. Abipus jos, kairėje, veidrodiniu principu išpausti du vienodi gamintojo firminiai ženklai: stačiakampio formos rėmelyje pavaizduotas burinis laivas, o po juo įkomponuotas žodis „PARIS“. Gaila, kad iš paveikslo, apie kurį nuo Antrojo pasaulinio karo laikų nėra jokių žinių, perpiešta ne visa jaunosios Antaninos figūra, o tik biustas. Portretuojamosios galva trimis ketvirčiais grakščiai pasukta į kairę ir truputį palenkta žemyn. Ilgi plaukai perskirti sklaidymu per vidurį, tvarkingai sušukuoti ir viršugalvyje susukti į kuodą. Ant kaklo krenta neklusni garbanėlės. Veido bruožai švelnūs, žvilgsnis nukreiptas žemyn. Sprendžiant iš kelių eskiziškai nužymėtų aprangos detalių (matoma dešinės rankovės viršutinė dalis, nuspėjamas iškirptės kontūras), Antanina pozavo vilkėdama suknelę pūstomis rankovėmis ir plačia, bet negilia iškirpte. Portretuojamosios veide nematyti jaunatviškos žaismės, ji atrodo santūri, susitelkusi į šokį. Prisiminus G. Giunterytės-Puzinienės sukurtą jaunosios Sulistrovskytės literatūrinį portretą („smulkaus, bet įsimenančio veidelio,“ [...] „visada šoko nuleistomis akimis, lyg verčiama“) [8, 163], galima teigti, kad tiek originalo, tiek ir jo kopijos autoriams pavyko perteikti mergaitės individualius charakterio bruožus ir manieras.

Po atvaizdu esantis įrašas padėjo atskleisti ne tik portretuojamosios, bet ir piešinio autoriaus (tiksliau – autorės) tapatybę. Specifinių rašysenos ypatybių visuma, išskirtiniai tam tikrų raidžių pavidalai, kai kurios frazės sudaro prielaidas teigti, kad tai – A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės sesers Konstancijos marti, dailininkė ir skulptorė Elena Skirmantaitė-Skirmantienė (Helena Skirmunttówna-Skirmuntt, 1827–1874). Menininkė nuo vaikystės sirgo akių liga [11, 13], dėl kurios jos rašysena bėgant laikui vis smulkėjo, o kartais, būklei pablogėjus, tapdavo beveik neįskaitoma. Milimetrinės raidės – vienas labiausiai į akis krintančių požymių, šiandien leidžiančių atpažinti dailininkės braižą tarp daugelio kitų autorių rašysenos pavyzdžių. Medžiagos rašysenos tyrimams yra pakankamai: vien LMAVB Rankraščių skyriuje, toje pačioje kolekcijoje, kuriai priklauso Antaninos atvaizdas, saugoma kelios dešimtys E. Skirmantaitės-Skirmantienės darbų⁸. Po skulptorės mirties ilgą laiką jos kūrybiniu palikimu Pinske rūpinosi vyriausioji duktė Konstancija Skirmantaitė (Konstancja Skirmuntt, 1851–1934) [11, 34–35], o šiai iškeliausias į amžinybę, kitos dukters – Kazimieros Skirmantaitės-Römerienės (Kazimiera Skirmunttówna Römerowa, 1865–1938) – ir jos sūnaus Antano Römerio (Antoni Römer, 1889–1973) rūpesčiu piešiniai pervežti iš Butrimavičių-Skirmantų rūmų Pinske į Vilnių, į Römeriams priklausiusius apartamentus Tiltlo g. 7. 1940 m. menininkės piešinių rinkinys perkeltas į buvu-

8 E. Skirmantaitės-Skirmantienės piešinių rinkinys kaip sudėtinė Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS) suformuotos „Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcijos“ (F320) dalis trumpai pristatytas šios kolekcijos apžvalgoje [18, 90]. Pažymėtina, kad LMAVB RS saugomi E. Skirmantaitės-Skirmantienės piešiniai nepateko į jos biografo ir kūrybos tyrėjo Vidmanto Jankausko akiratį. Savo publikacijoje jis konstatuoja, kad „menininkės kūryba yra žinoma menkai, ir pirmiausia dėl to, kad labai mažai išliko darbų“, o „[p]agrindiniai šaltiniai pažinti skulptorės kūrybą yra fotografijos, reprodukcijos, amžininkų liudijimai“ [11, 10].

sius grafų Tiškevičių rūmus – tuometės Valstybinės Vrublevskių bibliotekos (dabar – LMAVB) buveinę⁹.

Kaip minėta, E. Skirmantaitė-Skirmantienė su A. Sulistrovskyte-Sniadeckiene siejo artimos giminystės ryšys: Antanina buvo dailininkės vyro Kazimiero Skirmanto (Kazimierz Skirmuntt, 1824–1893) teta. E. Skirmantaitės-Skirmantienės biografo teigimu, „abi moterys, nežiūrint skirtingo amžiaus, charakterių ir polinkių, jautė dvasinę bendrystę. Jas siejo nuoširdi ir karšta meilė tiesai, savo kraštui“ [11, 13]. 1853-ųjų kovą, kai užgeso A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės gyvybė, dailininkė neturėjo galimybės jos palydėti į paskutinę kelionę, nes buvo išvykusi į užsienį, tikėdamasi pasigydyti populiarus ir pripažinto gydytojo okulisto Friedricho Jägerio von Jaxtthalo (1784–1871) klinikoje [11, 13]. Žinia apie A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės mirtį ją pasiekė Vienoje. Moters išėjimą iš šio pasaulio E. Skirmantaitė-Skirmantienė vertino ne tik kaip asmeninę netektį, bet ir kaip didžiulį praradimą visai visuomenei, todėl iš karto ėmė rūpintis jos atminimo įamžinimu [26, 51]. E. Skirmantaitės-Skirmantienės biografo B. Zaleskio duomenimis, iš pradžių dailininkė svarstė galimybę pati sukurti A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės antkapinį paminklą, nors ir puikiai suprato, kad prieš imdamasi šio darbo turi įgyti daugiau žinių, patirties ir praktikos [26, 51–52]. „Žinau, – gegužę, būdama Vienoje, ji rašė vyrui, – kad dabar moku nebent tik abėcėlę“ [26, 52]. Visgi E. Skirmantaitės-Skirmantienės svajonei nebuvo lemta išsipildyti: B. Zaleskio teigimu, paminklą pagal jos patvirtintą projektą „kažkas kitas vėliau sukūrė“ [26, 52]. Paminklo užsakovas J. Sniadeckis, matyt, buvo linkęs šį darbą patikėti skulptūros srityje labiau pasižymėjusiam kūrėjui W. Oleszczyńskiui. 1853 m. žiemą Romoje E. Skirmantaitė-Skirmantienė susitiko su šiuo skulptoriumi ir aptarė A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės antkapinio paminklo arba koplyčios-mauzoliejaus statybų klausimus. Šio tuomet dar tik pradedančios skulptorės ir karjeros viršūnė jau pasiekusio meistro susitikimo įrodymas – W. Oleszczyńskio pieštuku ant melsvo popieriaus (matmenys: 11,3 x 13,5 cm) 1853 m. žiemą sukurtas daugiafigūrės kompozicijos eskizas A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės antkapiniam paminklui (F320-969) [17, lap.1r]. Kitoje eskizo pusėje yra pieštuku E. Skirmantaitės-Skirmantienės užrašyta pastaba: „rysunek Władysława Oleszczyńskiego – rzeźbiarza – jedyny ślad rozpraw naszych w Rzymie o pomnik czyli | Kaplicę grobową dla Cioci Sniadeckiej. – Zrobiony w zimie 1853 r.“ („Władysława Oleszczyńskiego – skulptoriaus – piešinys – mūsų diskusijų Romoje apie Tetos Sniadeckienės antkapinį paminklą arba koplyčią-mauzoliejų vienintelis ženklas. Pieštas 1853-ųjų žiemą.“) Eskize pavaizduotas Kristus kančių kelio į Kalvariją Jeruzalės miesto gatvėmis vienas epizodų – aštuntoji Kryžiaus kelio stotis pavadinimu „Jėzus ramina verkiančias moteris“. Kompozicijos centre – erškėčių vainiku vainikuotas Jėzus, ant kairiojo peties nešantis masyvų kryžių. Kairėje kompozicijos pusėje nupieštos trys raudančios moterys, iš kurių viena yra priklaususi, o dešinėje pusėje – du atgal atsigręžę romėnų kariai, piktai raginantys Jėzų nesusototi. Nežiūrint sunkios naštos ant peties, Kristus figūra gana tiesi, dešinės rankos mostas atgal, perteikiantis Išganytojo ištarmę moterims jaudintis ne dėl jo, bet dėl savęs ir savo vaikų, energingas, paveikus.

Jau kitame anoniminiame, E. Skirmantaitėi-Skirmantienei 1990 m. kovo 15 d. V. Drėmos priskirtame eskize (rastas tarp jos piešinių, dydis: 37 x 22,5 cm) galimai pavaizduotas bendras paminklo vaizdas iš priekio ir iš šono (F320-943) [21, lap. 1r]. Apatinėje paminklo dalyje įkomponuotas reljefas, kurio kompozicija artima minėtajam W. Oleszczyńskio eskizui, kiek aukščiau – plokštė užrašui, o viršutinėje dalyje – Nukryžiuotojo ir dviejų dangiškųjų būtybių figūros. Paminklo forma rodo, kad jis turėjo būti įrengtas prie koplyčios sienos. Vėliau paminklo kon-

9 Plačiau apie E. Skirmantaitės-Skirmantienės piešinių patekimo į LMAVB RS aplinkybes žr. 2019 m. sausio 17 d. vaizdo įrašė „Parodos „Išblaškyti išlikę“ atidarymas LMA Vrublevskių bibliotekoje“ (menotyrininkės Jolantos Širkaitės pasakojimas nuo 54-os min.; interneto prieiga: <https://www.youtube.com/watch?v=CdlChXmeKyY>).

Władysław Oleszczyński.
Jėzus ramina verkiančias moteris:
 kompozicijos eskizas Antaninos
 Sulistrovskytės-Sniadeckienės
 antkapiniam paminklui.
 Roma, 1853. Popierius, pieštukas.
 LMAVB RS, F320-969, lap. 1r.

Elena Skirmantaitė-Skirmantienė (?).
Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės (?) antkapinio paminklo eskizas.
 1853 (?). Popierius, pieštukas.
 LMAVB RS, F320-943, lap. 1r.

cepcija pasikeitė, buvo sukurtas angelo su kryžiumi ir gėlių vainiku modelis, apie kurį žinome iš savaitraščio *Tygodnik illustrowany* puslapių [10, 333–334].

Kaip tik tuo metu, kai Skirmantų ir Sniadeckijų šeimose buvo aptarinėjami A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atminimo įamžinimo klausimai, iš užsienio 1854 m. grįžusi E. Skirmantaitė-Skirmantienė, ieškodama kūrybinio įkvėpimo ir medžiagos skulptūrinėms kompozicijoms, veikiausiai ir nusikopijavo Moladavos dvare buvusį velionės portretą. Kelti tokią hipotezę, be kita ko, leidžia ir du E. Skirmantaitės-Skirmantienės piešinių rinkinyje esantys A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės pomirtiniai atvaizdai: iš juodo blizgaus popieriaus 1853 m. kovą nežinomos siluetistės iškirptas siluetinis portretas ir jo kopija, kurią kiek vėliau pieštuku atliko E. Skirmantaitė-Skirmantienė (F320-933) [16, lap. 1r; 22, lap. 2r]. Karpinys nedidelio formato (8 x 4,3 cm), įvyniotas į popieriaus lapą (18 x 12,6 cm, sulankstytas į 5,8 x 12,6 cm), ant kurio yra du įrašai pieštuku lenkų kalba: a) „Antonina z Sulistrowskich Sniadecka“; b) „Profil Cioci Sniadeckiej wystrzyżony przez jakąś | damę z leżącej na katafalku.“ („Ant katafalko gulnčios Tetos Sniadeckienės profilis, iškirptas kažkokios damos.“) Šis lankstinys su karpiniu įdėtas į dar vieno pusiau perlenkto lapelio (11,7 x 15,2 cm), kuriame matyti Jeziornos popieriaus dirbtuvės vandenženklis fragmentas „Jeziorn[a]“, vidų. Kairėje šio lapelio pusėje yra du įrašai nevienodo ryškumo pieštukais: a) „Antonina Sniadecka | de domo Sulistrowska | siostra Konstancyi | Alexandrowej Skirmunttowej | A[R?]“ („Antanina Sulistrovskytė-Sniadeckienė, Konstancijos Skirmantienės, Aleksandro Skirmanto žmonos, sesuo A[R?]“); b) „Sylwetka Antoniny z Sulistrow | skich Sniadeckiej patryjotki | więzioniej | za spra- | wę Konar- | skiego | w Wilnie [w?] 1838 r. [sic!]“ („Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės, patriotės, kalintos Konarskio byloje Vilniuje 1838 m., siluetas.“)¹⁰ Dešinėje lapelio pusėje yra E. Skirmantaitės-Skirmantienės piešta A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdo kopija, o po ja – dailininkės ranka užrašytas paaiškinimas: „profil Cioci Sniadeckiej obrysowany po sylwetce czarnej“ („Tetos Sniadeckienės profilis, pieštas pagal juodą siluetą.“) Šie lakoniški, nelengvai skaitomi įrašai ne tik leidžia atpažinti vaizduojamą moterį, nustatyti siluetinio portreto sukūrimo laiką bei aplinkybes, bet ir atskleidžia rašiusiųjų santykį su ja, tai, kaip ji buvo atsimenama. E. Skirmantaitė-Skirmantienė moterį įvardijo tiesiog Teta – įvardu, vartotu jos šeimoje. Kitas rašiusysis pabrėžė A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės giminystę su stambiu žemvaldžiu ir pramoninku A. Skirmantu, o trečiasis akcentavo jos patriotizmą ir sąsajas su tragiškai žuvusiu didvyriu S. Konarskiu.

Prieš patekdamas į E. Skirmantaitės-Skirmantienės rankas, karpinys, panašu, pakeitė ne vieną šeimnininką. Aišku viena – jei dailininkei siluetą būtų įteikusi pati autorė, įrašė ji nebūtų buvusi įvardyta „kažkokia dama“. Karpinys sukurtas gana įgudusia ranka. Norėdama detalizuoti portretuojamosios šukuoseną bei kai kuriuos aprangos elementus, karpinio reverse autorė įspaudė jų piešinį, tokiu būdu blizgiame juodame silueto paviršiuje išgaudama lengvą iškilų reliefą. Siekiant dar didesnio dekoratyvumo, kūrinio apačia iškarpyta zigzagu. Įdomu, kad panašią techniką, kurdamas siluetinius portretus, naudojo garsusis siluetistas Č. Moniuška [1, 250]. Tiesa, karpinio autorei ne itin sekėsi išlaikyti reikiamas proporcijas. Į akis ypač krinta pernelyg ilgas, plonas portretuojamosios kaklas. Karpinio trūkumai neliko nepastebėti ir E. Skirmantaitės-Skirmantienės. Persipiešdama karpinio kontūrą, dailininkė jį pakoregavo. Portretas biustinis, sukurtas žvelgiant į mirusiąją, gulnčią ant katafalko, iš šono. Nors mėginta A. Sulistrovskytė-Sniadeckienę pavaizduoti kaip gyvą, galima įžvelgti tam tikrą jos pozos nenatūralumą, sąstingį. Vos 47-erių metų amžiaus herojė neprimena moters pačiame jėgų žydėjime, ji labiau panaši į senutę įdubusiais skruostais ir stipriai sučiauptomis siauromis lūpomis. Tokį įspūdį dar

10 Atsižvelgiant į inicialus ir braižą, įrašų autoriais galėtų būti E. Skirmantaitės-Skirmantienės giminaičiai, rūpinęsi jos palikimu. Pirmojo – Antanas Römeris, o antrojo – Elena Römerytė-Ochenkowska.

Kairėje: nežinoma autorė. *Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetinis portretas*. Vilnius, 1853. Popierius, karpinys. LMAVB RS, F320-933, lap. 1r.

Dešinėje: Elena Skirmantaitė-Skirmantienė pagal nežinomą XIX a. siluetistę. *Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetinio portreto kopija*. Po 1853. Popierius, pieštukas. LMAVB RS, F320-933, lap. 2r.

labiau sustiprina apranga: paprasta suknelė su apykakle ir glotniai sušukuotus plaukus dengianti kepurėlė, pasmakrėje surišta juostele.

A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetinis portretas atspindi kelis šimtmečius Vakarų Europoje gyvavusią vaizdinio mirusiųjų įamžinimo tradiciją ir kai kurias naujoves, kurias į šią sritį atnešė XIX amžius. Iki XVIII a. pabaigos pomirtinis žmogaus atvaizdas kurtas kaip imaginacinis portretas, t. y. mirusysis dažniausiai buvo vaizduojamas gyvas, o tai reiškia, kad konkreti fizinė mirtis likdavo neįamžinta. „Vengti individo palaikų vaizdo, – anot dailės istorikės Jolitos Mulevičiūtės, – skatino ne tik privilegijuotųjų luomų siekis simboliškai įtvirtinti savo socialinį dominavimą, bet ir eilinio žmogaus kūno reikšmingumą menkinęs Katalikų bažnyčios mokymas. Pagal oficialią bažnytinę poziciją, mirštant siela išsilaisvinanti iš savo laikino žemiškojo kalėjimo, o šis po to virstas nieku, dulkėmis“ [15, 245–246]. Kitokio tipo atvaizdai, kuriuose nevengta tikroviškai fiksuoti palaikų iš natūros, ėmė plisti Didžiosios Prancūzijos revoliucijos laikais. XIX a. naujų impulsų pomirtinio portreto raidai suteikė Romantizmas. Pradėta masiškai įvairiausiomis technikomis kurti (piešti, tapyti, litografuoti, fotografuoti, gaminti veido išliejas) garsių kompozitorių, poetų ir kitų įžymybių, dažniausiai gulinčių mirties patalė, atvaizdus, kurie labai išpopuliarėjo ar net įgijo patriotinių „devocionalijų“ reikšmę [15, 246, 248].

XIX a. viduryje naujos tendencijos išryškėjo ir Lietuvoje, tačiau nemaža visuomenės dalis, daugiausia senosios kartos bajorai, vis dar nenorėjo atsisakyti tradicinių savo artimųjų įamžinimo būdų. Antai 1840 m. tapytojas Karolis Ripinskis (Karol Rypiński, 1809–1892) gavo M. J. Römerio užsakymą nutapyti mirusio brolio Juozapo Römerio (Józef Römer, 1787–1840) portretą, kuriame velionis atrodytų gyvas, o po keleto metų bajorai Petkevičiai vokiečių dailininkui užsakė sukurti jų mirusio sūnaus Konstantino (Konstanty Pietkiewicz) atvaizdą [4, 322]. Pastarasis velionio bičiuliui Severinui Justinui Römeriui (Seweryn Justyn Römer, 1814–1890)

paliko slogų įspūdį ir sulaukė kritiško komentaro: „...tai yra menka paguoda, portretas niekada nebus viešai parodytas, visame tame yra kažkas bjauraus ir atgrasaus“ [4, 322].

A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės pomirtinio portreto autorė, pavaizdavusi šią moterį gyvą, akivaizdu, priklausė konservatyviajai visuomenės daliai. Kita vertus, siluetistė, panašu, turėjo ketinimų A. Sulistrovskytę-Sniadeckienę įamžinti ne kaip eilinę moterį, o kaip visuotinę pagarbą pelniusią įžymybę, ir galimai platinti jos atvaizdus kaip atminimo ženklus (siluetinis portretas – pats pigiausias, paprasčiausias ir greičiausias būdas būti įamžintam – tam labai tiko), todėl galima įžvelgti Romantizmo ideologijos įtaką jos pasaulėjautai ir kūrybai.

Apibendrinimas. Skaudžių netekčių ir sukrėtimų kupinas, pernelyg anksti nutrūkęs A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės gyvenimas iš pirmo žvilgsnio nedaug kuo skyrėsi nuo kitų jos luomo moterų: ji stengėsi pavyzdingai atlikti svarbiausius, to meto supratimu, socialinius – žmonos, motinos, namų šeimininkės – vaidmenis. Vis dėlto moters vardas giliai įsirėžė į istorinę atmintį. Esminiai faktoriai jos mitui rasti – kilmė, aktyvus įsitraukimas į filantropijos sąjūdį, patriotizmas, siekis įprasinti kovotojo už laisvę S. Konarskio atminimą ir Rusijos imperinės valdžios represijos.

A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės ikonografija nėra gausi. Trys naujai atributuoti atvaizdai, saugomi LMAVB, liudija amžininkų pastangas išaukštinti šią asmenybę ir išsaugoti jos atminimą. Tyrimas atskleidė, kad anksčiau atvaizdai priklausė garsiai XIX a. skulptorei E. Skirmantaitėi-Skirmantienei ir jos palikuonims. Dviejų piešinių pieštuku autorė yra ši kūrėja, o vieno siluetinio portreto – nežinoma XIX a. vidurio siluetistė. E. Skirmantaitės-Skirmantienės pieštuku atlikta Vilniaus universiteto auklėtinio J. Damelio XIX a. 2-ajame dešimtmetyje nutapyto portreto – vienintelio iki šiol žinomo aliejinės tapybos technika sukurto A. Sulistrovskytės-Sniadeckienės atvaizdo – fragmento kopija teikia vilties, kad bus atpažintas bei identifikuotas ir pats originalas, jei tik jis išliko Antrojo pasaulinio karo sukuriuose.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. ADOMONIS, Tadas; ADOMONYTĖ, Nijolė. *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*: vadovėlis aukštosios mokykloms. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997. [D.] 2, (1770–1860). 303 p. ISBN 9986-571-21-9.
2. AFTANAZY, Roman. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wyd. 2, przejrz. i uzup. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1992. [Cz. 1, Wielkie Księstwo Litewskie, Inflanty, Kurlandia]. T. 2, Województwa brzesko-litewskie, nowogródzkie. 472 p. ISBN 83-04-03784-X.
3. *Atminimų sodai*: albumistikos etiudai, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos album amicorum katalogas. Parengė Rima Cicėnienė, Reda Griškaitė. Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, 2016. 780 p. ISBN 978-9986-498-69-8.
4. BAIRAŠAUSKAITĖ, Tamara. *Mykolas Juozapas Römeris (1778–1853)*: bajoro viešoji ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011. 410 p. ISBN 978-9955-847-40-3.
5. BORKOWSKA, Małgorzata. Klasztor w roli więzienia. *Nasza przeszłość*, 1994, t. 82, p. 163–185. ISSN 0137-3218.
6. GETKA-KENIG, Mikołaj. Śniadecki Józef Konstanty. In: *Polski słownik biograficzny*. Warszawa: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla; Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2016, t. 51/1, z. 208, p. 139–140. ISBN 978-83-63352-54-7.
7. GILLER, Agaton. Z teki wyгнаńca. *Ojczyzna*. Lipsk, 1865, 1 październik, nr 79, p. 1–3.
8. GIUNTERYTĖ-PUZINIENĖ, Gabrielė. *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose*: 1815–1843 metų dienoraštis. Vilnius: Tyto alba, 2018. 534 p. ISBN 978-609-466-292-8.
9. GRIŠKAITĖ, Reda. Intelektinė Jašiūnų dvaro istorija: Balinskiai ir Śniadeckiai. In: *Jašiūnų dvaras – kultūros židinys*. Sudarytoja Aurelija Arlauskienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 10–85. ISBN 978-609-459-599-8.
10. Grobowiec Śniadeckiej i posąg Matki Boskiej. Wykonane przez W. Oleszczyńskiego. *Tygodnik ilustrowany*, 1860, t. 1, nr 37, p. 333–334.
11. JANKAUSKAS, Vidmantas. Elena Skirmantaitė-Skirmantienė – pirmoji lietuvių skulptorė. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2011, t. 62, Moters savastis dailėje, p. 9–37. ISSN 1392-0316.
12. *Katalog rękopisów Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie*. Opracowali: Tadeusz Januszewski, et al. Warszawa: [Muzeum literatury im. Adama Mickiewicza], 1996. T. 1, Sygnatury 1–500: literatura polska XIX w., Mickiewicziana. XI, 346 p. ISBN 83-904307-2-X.
13. *Lietuvos dailės istorija*. [Autoriai]: Alfonsas Andriuskevičius, et al. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002. 410 p. ISBN 9986-571-77-4.
14. *Lietuvos dailininkų žodynas*. Sudarė Jolanta Širkaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012. T. 2, 1795–1918. 519 p. ISBN 978-9955-868-56-9.
15. MULEVIČIŪTĖ, Jolita. *Besotis žvilgsnis*: Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra, 1865–1914. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012. 303 p. ISBN 978-9955-868-54-5.
16. Nežinoma autorė. [*Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės siluetinis portretas*]. [Vilnius, 1853]. Popierius, karpinys. LMAVB RS, F320-933, lap. 1.
17. OLESZCZYŃSKI, Władysław. [*Jėzus ramina verkiančias moteris*: kompozicijos eskizas Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės antkapiniam paminklui]. [Roma, 1853]. Popierius, pieštukas. LMAVB RS, F320-969, lap. 1.
18. PAJEDAITĖ, Ingrida. Lietuvos dailininkų piešinių ir eskizų kolekcija. *Bibliografija*, 2011, [t.] 2008/2009, p. 82–94. ISSN 1392-1991.
19. SIKORSKA-KULESZA, Jolanta. Śniadecka z Sulistrovskich Antonina. In: *Polski słownik biograficzny*. Warszawa: Instytut Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla; Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2016, t. 51/1, z. 208, p. 117–118.
20. SKIRMANTAITĖ-SKIRMANTIENĖ, Elena, pagal Joną Damelį. [*Antanina Sulistrovskytė-Sniadeckienė*]. [XIX a. vidurys]. Kalkė, pieštukas. LMAVB RS, F320-726, lap. 1.
21. SKIRMANTAITĖ-SKIRMANTIENĖ, Elena (?). [*Antaninos Sulistrovskytės-Sniadeckienės (?) antkapinio paminklo eskizas*]. [1853 (?)]. Popierius, pieštukas. LMAVB RS, F320-943, lap. 1.

22. SKIRMANTAITĖ-SKIRMANTIENĖ, Elena, pagal nežinomą XIX a. siluetistę. [*Antaninos Sulistrowskytės-Sniadeckienės siluetinio portreto kopija*]. [Po 1853]. Popierius, pieštukas. LMAVB RS, F320-933, lap. 2.
23. [*Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios mirties metrikų knyga*]. 1848–1856. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 309.
24. [*Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios mirties metrikų knyga*]. 1857–1865. LVIA, f. 604, ap. 20, b. 147.
25. [*Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios santuokos metrikų knyga*]. 1827–1831. LVIA, f. 604, ap. 10, b. 257.
26. *Z życia Litwinki, 1827–1874*. Z listów i notatek [Heleny Skirmuntowej] złożył Bronisław Zaleski. Poznań: nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1876. 282 p.
27. ZAHORSKI, Władysław. *Przewodnik po Wilnie*. Wyd. 4, przejrz. i uzup. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1927. XVI, 186 p.
28. ZAHORSKI, Władysław. *Szymon Konarski: (życie i czyny)*. Wilno: nakładem Księgarni W. Makowskiego, 1907. 80 p.
29. ОТРОЩЕНКО, Яков Осипович. Записка генерала-адъютанта Отрощенко о последователях Конарскаго. *Русский архив*: издаваемый при Чертковской библиотеке. Москва, 1869, № 7, p. 1207–1223.

INGRIDA PAJEDAITĖ

Antonina Śniadecka and her portrait images

Summary

The article presents three newly-attributed portrait images of one of the most famous women of early-19th-century Lithuania, Antonina Śniadecka (or Antonina z Sulistrowskich Śniadecka, 1805–1853). These images, which until now have not drawn much attention from researchers, are kept in the Collection of Drawings and Sketches by Artists of Lithuania (F320) of the Manuscript Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Antonina Śniadecka was a descendant of a well-known noble family; the daughter-in-law of the acclaimed scientist, Vilnius University professor Jędrzej Śniadecki (1768–1838); and the mother of his four grandchildren. A known philanthropist and patriot of Lithuania, she was sentenced in a political case. Full of upheavals and painful losses, her too-short life was, at first glance, hardly different from those of other women from her social class: Śniadecka strove to be exemplary in fulfilling women's most important, by the standards of those times, social role, that of wife, mother, homemaker. Nevertheless, the name of this woman burned itself deeply into historical memory. Her noble birth, active participation in philanthropic movements, patriotism, effort to preserve the memory of the radical democratic politician and participant in the 1830–1831 uprising, Szymon Konarski (1808–1839), repressions by the Russian imperial authorities – all this actively contributed to the emergence of her legend.

The iconography of Śniadecka is rather scarce. Three recently-attributed portrait images testify to her contemporaries' efforts to honour this remarkable woman and to preserve her memory. Our research shows that before 1940, the images belonged to a prominent 19th-century sculptor, Helena Skirmuntt (1827–1874) and her descendants. Two portrait drawings may be attributed to the former, and another image, a posthumous silhouette portrait dated to 1853, to an unknown 19th-century silhouettist.

One of the above-mentioned drawings by Helena Skirmuntt is a pencil-sketch copy of a fragment of the only known oil-painted portrait of Śniadecka, which was created in the 1810s by Jan Damel (1780–1840). Hopefully, the pencil copy could help to identify the original portrait, supposing that the latter survived the vagaries of World War II.

Keywords: Antonina Śniadecka; Helena Skirmuntt; Jan Damel; Vilnius; art of 19th-century Lithuania; portrait; silhouette.